

فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین جوانان شهر تهران و شمیرانات با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی^۱

جلیل عزیزی

طرح مسأله: فقر اقتصادی بسیاری از موضوعات و مسائل مطرح در حوزه انسانی، اقتصادی، و اجتماعی از جمله حوزه آسیب‌های اجتماعی و انواع و ابعاد مختلف آن ارتباط پیدا می‌کند. هدف مقاله حاضر، بررسی و شناسایی رابطه بین فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی است.

روش: این پژوهش با استفاده از روش میدانی و تکنیک پیمایش در بین ۴۰۰ نفر از جوانان عادی ۲۵-۱۸ ساله شهر تهران و شمیرانات صورت پذیرفت. از تکنیک تحلیل عاملی جهت تک بعدی بودن گویه‌های سوء مصرف مواد مخدر استفاده گردید. ابزار مورد استفاده، پرسش‌نامه همراه با مصاحبه می‌باشد.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد بین دو متغیر فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی رابطه مستقیم خطی وجود ندارد، اما فقر اقتصادی می‌تواند با تاثیر بر متغیرهای واسطه، زمینه‌ساز سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی باشد. **نتایج:** نتایج نشان داد متغیرهای فرهنگ بزهکاری، سرمایه اجتماعی و احساس ناامیدی دارای بیش‌ترین تاثیر بر سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی هستند. فرهنگ بزهکاری و احساس ناامیدی باعث افزایش سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی و افزایش سرمایه اجتماعی باعث کاهش آن در میان افراد مورد بررسی می‌شود.

کلید واژه‌ها: فرهنگ بزهکاری، فقر، کج رفتاری، مواد مخدر

تاریخ پذیرش: ۸۷/۸/۷

تاریخ دریافت: ۸۶/۷/۳۰

۱. این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهش اجتماعی این‌جانب در گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی تهران است که به راهنمایی پرفسور فرامرز رفیع پور و مشاوره دکتر مسعود چلیبی به انجام رسیده است.

کارشناس ارشد پژوهش اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی <ja_azizi@yahoo.com>

مقدمه

مطالعاتی که عمدتاً در دهه‌های اخیر درباره آسیب‌های اجتماعی و به خصوص سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در جامعه ما انجام گرفته، بیش‌تر به تاثیر متغیرهای اجتماعی و نقش آنها در ایجاد این نوع از آسیب پرداخته است، که این امر منجر به شکل‌گیری و تولید ادبیات نظری گسترده‌ای در این حوزه گردیده است. به نظر می‌رسد در پرداختن و توجه به تاثیر متغیرهای سایر حوزه‌ها بر روی آسیب‌ها بایستی مطالعات جدی‌تری انجام پذیرد. در این مقاله به بررسی نقش متغیر فقر اقتصادی به‌عنوان یک متغیر اقتصادی - اجتماعی، در سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در میان جوانان شهر تهران می‌پردازیم. بدین منظور ضمن اشاره به تعریف مفهومی متغیرهای مورد بررسی، به تئوری‌های تبیین‌کننده مسأله پرداخته شده و پس از تنظیم چارچوب نظری، مدل علی پژوهش ترسیم و متغیرهای مکانیسمی شناسایی می‌گردد.

(۱) بیان مسأله

فقر یک مفهوم چند وجهی است که تعاریف آن در حوزه اقتصادی با حوزه اجتماعی متفاوت به نظر می‌رسند. بررسی و مرور تعاریف گوناگون، احتمالاً نسبت به تعیین معرف‌های مشترک برای مفهوم فقر اقتصادی کمک خواهد نمود و از این طریق می‌توان سنجش مشترکی را از این مفهوم به عمل آورد.

هورتن (Horton)، فقر را شرایطی می‌داند که در آن اشخاص، فاقد حداقل استاندارد سلامت و بقاء باشند (محسنی، ۱۳۷۸: ۱۹۱).

رهیافت‌های متفاوت علمی و تاریخی وجود دارد که در مباحث امروزی، انواع فقر را از یکدیگر متمایز می‌کند. در این رابطه می‌توان به فقر معیشتی یا مطلق^۱ و محرومیت نسبی اشاره کرد. فقر معیشتی یا مطلق دلالت بر حالتی دارد که در آن حداقل درآمد ثابتی وجود

1. Absolute Poverty

دارد که این درآمد، پائین تر از مقداری است که از نظر فیزیولوژیکی و زیستی، کارایی داشته باشد و نمی‌تواند نیازهای فیزیولوژیکی را تأمین کند. فقر نسبی، تنها به وسیلهٔ مراجعه به استانداردهای زندگی افراد یک جامعهٔ خاص، میزانش مشخص می‌شود. این محدوده (اندازه) بر اساس سطحی از نیازهای اقتصادی برای افراد، جهت مشارکت در نقش‌هایی با دامنهٔ وسیع روابط و مصارفی که شامل همهٔ اعضا جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند می‌شوند (Kuper, 2001:655-656).

تحقیقات اخیر از فقر نسبی، بر پایهٔ درآمد نسبی و نرخ‌های مساعدت اجتماعی ملی^۱، صورت می‌پذیرد. در سال‌های اخیر در کشورهای اروپایی، میانگین درآمد، به عنوان اندازه‌ای جهت فقر، مورد استفاده قرار می‌گیرد. محققان فقر، بیش‌تر گرایش به تعریفی نسبی از فقر دارند و آن را مناسب‌تر می‌دانند و در اندازه‌گیری آن از سه راه مختلف استفاده می‌کنند:

الف) رهیافت توافق اجتماعی^۲، بر اساس توافق عمومی مشترک، بر سر این‌که چه کالاها و خدماتی را برای زندگی روزانه ضروری می‌دانند.

ب) رهیافت بودجهٔ استاندارد^۳، بر اساس برداشت علمی و حرفه‌ای که متخصصان در مورد این‌که چگونه انواع مختلف خانواده‌ها نیازهای مشترکی در زندگی دارند ارائه می‌دهند. ج) رهیافت رفتاری^۴، این امر را بررسی می‌کند که چگونه رفتار واقعی افراد وابسته به سطوح مختلف درآمدی می‌باشد (Kuper, 2001:657).

بانک جهانی نیز بر اساس آمارهای درآمد و مصرف به طبقه‌بندی انواع فقر و بر اساس آن به تقسیم‌بندی فقرا پرداخته است: فقرای مزمن^۵؛ یعنی تمام کسانی که در جریان عادی زندگی و برای مدتی طولانی فقیر محسوب شده‌اند، مردمان در مرز فقر^۶، یعنی کسانی که

1. National Social Assistance Rates
2. Social Consensus Approach
3. Budget Standard Approach
4. Behavioral Approach
5. Chronic Poor
6. Border - Line poor

با اندک تغییرات در درآمد یا بالا رفتن سطح عمومی قیمت‌ها، فقیر محسوب خواهند شد؛ و فقرای جدید،^۱ یا قربانیان مستقیم سیاست تعدیل که همان انطباق ساختاری است و سبب گسترش بی‌مانند فقر گردیده و خواهد گردید (پیران، ۱۳۷۵: ۱۰۲).

بنابراین، آنچه از اصطلاح فقر در اقتصاد و جامعه‌شناسی و حوزه‌های وابسته به آن فهمیده می‌شود، ناداری است. این ناداری به صورت مطلق و یا نسبی قابل طرح است. پس از توصیف مفهوم فقر اقتصادی، به بررسی و تعریف متغیر وابسته‌مان، یعنی کجرفتاری جوانان، یعنی مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی می‌پردازیم. با بررسی تعاریف متفاوتی که جامعه‌شناسان از کجرفتاری ارائه می‌دهند، می‌توان کجرفتاری را نوعی از رفتار دانست که از شمول هنجارها و اخلاقیات جامعه خارج است و موجب جریحه‌دار شدن احساسات جمعی می‌گردد (کوزر، ۱۳۷۸: ۴۸۵؛ بست، ۱۳۷۲: ۶۱؛ ترنر، ۱۳۷۸: ۳۵۲؛ ممتاز، ۱۳۸۰: ۷۵؛ ممتاز، ۱۳۸۱: ۹؛ ساروخانی، ۱۳۷۰: ۱۹۲؛ گیدنز، ۱۳۷۳: ۱۴۶؛ چلبی، ۱۳۸۵).

در این مطالعه بنابر ملاحظات کاربردی، تعریف چلبی از کجرفتاری مدنظر قرار می‌گیرد. با توجه به این تعریف، کجرفتاری مواد مخدر و مشروبات الکلی شامل هر نوع رفتاری در این زمینه می‌شود که اخلاق عمومی جامعه با آن مغایرت دارد.

۲) چارچوب نظری

تورنبرگ معتقد است رهیافت‌های اخیر جامعه‌شناسان در علت‌شناسی کجرفتاری و جرم می‌تواند در چهار دیدگاه کنترل اجتماعی، فشار، یادگیری اجتماعی و دیدگاه‌های تلفیقی جمع شود (Thorenberg, 1984:398). ما در این مقاله به بررسی دیدگاه‌های کنترل، فشار، بی‌سازمانی اجتماعی، تضاد و فرهنگ کجرو پرداخته‌ایم.

۲-۱) نظریه کنترل اجتماعی

فرض نظریه‌پردازان کنترل اجتماعی (دورکیم، رکلز، هیرشی) این است که یک نظام

هنجاری وجود دارد که انحرافات اجتماعی از آن بیرون می‌آید. آنان معتقدند که اکثر مردم با ارزش‌های مسلط و حاکم هم‌نوا هستند و دلیل آن وجود کنترل‌های درونی و بیرونی است. کنترل‌های درونی شامل هنجارهای درونی شده و ارزش‌هایی که فرد آن‌ها را می‌آموزد می‌باشد. کنترل‌های بیرونی، شامل پاداش‌های اجتماعی به خاطر هم‌نوابی و مجازات‌های اجتماعی به خاطر کج‌رفتاری است که فرد دریافت می‌کند (Horton, 1984:177).

۲-۲) دیدگاه فشار

صاحب‌نظران دیدگاه فشار معتقدند که جرم و کج‌رفتاری نتیجه مستقیم محرومیت و خشم طبقه پائین است. آن‌ها معتقدند اگر چه بیش‌تر افراد ارزش‌ها و اهداف مشترکی دارند، اما توانایی دستیابی به اهداف شخصی به وسیله طبقه اقتصادی - اجتماعی مشخص می‌شود. بر این اساس در نواحی بی‌سازمان، فشار رخ می‌دهد؛ چرا که وسایل دستیابی به موفقیت محدود می‌باشد. در فشار نسبی، افراد فقیر ممکن است از روش‌های انحرافی از قبیل دزدی و توزیع مواد مخدر در دستیابی به اهداف استفاده کنند و یا این‌که اهداف اجتماعی مورد قبول را رد کنند و بیش‌تر اهداف انحرافی را جانشین آن کنند (Siegel, 2001:200). مرتون، اگنیو، کوهن، کلوارد و اوهلین از جمله نظریه‌پردازان این دیدگاه‌اند. آنان معتقدند همه طبقات اجتماعی از هدف‌های اولیه و یکسان فرهنگی (اهدافی مانند ثروت، موفقیت و امنیت) برخوردارند؛ اما در این میان، این طبقه کارگر است که به عنوان یک طبقه اجتماعی، از دسترسی به این غایت‌های مطلوب اجتماعی^۱ محروم می‌ماند (راب وایت، ۱۳۸۱: ۱۶۱).

۲-۳) دیدگاه بی‌سازمانی اجتماعی^۲

این نظریه بر عوامل محیطی (به‌خصوص محلات) در توزیع جرم و کج‌رفتاری تمرکز می‌کند. بر اساس این دیدگاه، شاخص‌های بی‌سازمانی اجتماعی شامل نرخ بیکاری بالا،

1. Social Ends
2. Social Disorganization Theory

نرخ افت تحصیلی در مدارس^۱، ناسازگاری درون خانواده، سطوح پائین درآمد و تعداد زیاد خانواده‌های تک والدینی می‌باشد. ساکنین در این محیط‌ها، دچار تضاد و ناامیدی می‌شوند، در نتیجه رفتارهای ضد اجتماعی رونق می‌گیرد (Siegel, 2001: 192). به نظر می‌رسد احتمال بی‌سازمانی اجتماعی با ناهمگنی افراد و چرخش آن‌ها (ثابت نبودن در محله) افزایش می‌یابد و این دلایل را می‌توان برای آن مطرح کرد: نهادهایی که وظیفه کنترل درونی جامعه را دارند با مشکل مواجه شوند، احتمال بروز و گسترش روابط نخستین که نتیجه ساختار غیر رسمی کنترل اجتماعی است، کم باشد و ناهمگنی مانع ایجاد ارتباطات شود و آن را مسدود کند (Burisk, 1988: 521).

۲-۴) دیدگاه تضاد

این نظریه، انحراف را زائیده ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه طبقاتی در نظر می‌گیرد. آنان جامعه را به عنوان عرصه تضادها و مبارزات دانسته و در تحلیل خود از مسائل اساسی از قبیل روابط حاکمیت، تقسیم کار، توزیع نامساوی امکانات اقتصادی کار و تغییرات و دگرگونی‌های اساسی بحث می‌کنند (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۱۲). این دسته از تئوری‌ها معتقدند که قوانین بر اساس محافظت از علایق ثروت‌مندان (توان‌مندترین) بخش‌های جامعه ایجاد شده‌اند و بنابراین خیلی از فعالیت‌هایی که جرم محسوب می‌شوند، به طور بی‌تناسبی فعالیت‌های افراد بی‌بضاعت و کم‌توان (فقر، سیاهان و ...) را شامل می‌شود (Hindelang 1978: 94).

۲-۵) دیدگاه فرهنگ کچرو

بر اساس این نظریه، ناکامی و افسردگی اعضای طبقه پائین، خرده فرهنگ مستقلی را با مجموعه خاصی از قواعد و ارزش‌هایش خلق می‌کند. خرده فرهنگ طبقه پائین تأکید بر هیجان، قلدری، ریسک کردن، بی‌پروایی و ارضای آنی دارد. ساکنان محلات فقیر، به

1. School Dropout Rate

صورت اجباری از قانون تخلف می‌کنند؛ چرا که آن‌ها از هنجارهای فرهنگ کچرو اطاعت می‌کنند، با توجه به این‌که آن‌ها در تضاد آنی با قانون هستند (Siegel, 2001: 209). بنابراین دیدگاه فرهنگی معتقد است که نظام‌های ارزشی گروه‌های خاص - به‌طور عمده فقیران - با نظام‌های ارزشی طبقه بالا به‌طور کیفی متفاوت است. پیروان این دیدگاه معتقدند که خرده فرهنگ کچرو به‌عنوان بخشی از ساختار هنجاری جایگزین، برای اعضای طبقات فقیر می‌تواند مطرح شود (Burisk, 1988: 529). پس از بررسی تئوری‌های مربوطه، مدل علی تحقیق طراحی گردید که برای جلوگیری از تکرار در قسمت تحلیل مسیر نشان داده شده است.

۳) روش مطالعه

۳-۱) جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری هر تحقیقی مجموعه‌ای از افراد یا واحدهایی است که دارای حداقل یک صفت مشترک باشند (سرمد و دیگران، ۱۳۸۰: ۷۷). جامعه آماری تحقیق حاضر، جوانان تهرانی ساکن مناطق مختلف تهران و شمیرانات می‌باشند که در محدوده سنی (۱۸ تا ۲۵) سال قرار دارند. حجم نمونه در تحقیق حاضر، بر اساس میزان خطای نمونه‌گیری در سطح اطمینان ۹۵ درصد (دواس، ۱۳۷۶: ۷۸) تعیین گردیده است، به این صورت که در این پژوهش حجم نمونه با خطای نمونه‌گیری ۰/۰۵، ۴۰۰ نفر در نظر گرفته شده است. پس از جمع‌آوری داده‌ها، ۲۴ مورد از پرسش‌نامه‌های خدشه‌دار حذف گشته و تحلیل‌های نهایی بر اساس نمونه ۳۷۶ موردی انجام پذیرفت. به منظور انتخاب مناطقی از شهر تهران که بتواند به لحاظ پایگاه طبقاتی معرف خوبی برای پایگاه طبقاتی بالا، متوسط و پایین باشد، در ابتدا شهر تهران بر اساس مناطق ۲۲ گانه شهرداری به سه بخش شمال (معرف پایگاه طبقاتی بالا)، مرکز (معرف پایگاه طبقاتی متوسط) و جنوب (معرف پایگاه طبقاتی پایین) تقسیم گردید. سپس از هر قسمت دو منطقه و از هر منطقه دو محله شامل، مناطق ۱

(شامل محلات تجریش و نیاوران) و ۳ (شامل کاووسیه و حسن آباد) از شمال، مناطق ۶ (شامل امیرآباد و بهجت آباد) و ۱۲ (شامل مولوی و خانی آباد) از مرکز و مناطق ۱۶ (شامل نازی آباد و محمدآباد) و ۱۹ (شامل خانی آباد نو و عبدالآباد) از جنوب به عنوان مناطق و محلات مورد نظر انتخاب شدند. سپس از هر محله سه بلوک به طور تصادفی انتخاب گشت. این پراکندگی مناطق در عمل پراکنش متغیرهای تحت مطالعه را تا حد قابل ملاحظه‌ای تأمین می‌کند. جهت انتخاب تصادفی افراد، نقشه‌های مناطق و محلات مذکور تهیه گردید و بلوک‌های نمونه مشخص و شماره‌گذاری گردید. این نقشه‌ها به تعداد پرسش‌گران تکثیر شد و در اختیار آن‌ها قرار گرفت.

۳-۲) نوع مطالعه و ابزار مطالعه

واحد تحلیل در تحقیق حاضر فرد و سطح تحلیل نیز خرد می‌باشد. روش به‌کار رفته میدانی و با استفاده از تکنیک پیمایش، و ابزار تحقیق نیز پرسش‌نامه همراه با مصاحبه می‌باشد. در تحقیق حاضر علاوه بر اعتبار عاملی، از اعتبار صوری نیز بهره گرفته شده است. اعتبار عاملی بدین معناست که معرف‌های هر متغیر در تحلیل عاملی، قابلیت بار شدن روی یک عامل را داشته‌اند.

در تحقیق حاضر با استفاده از آلفای کرونباخ، پایایی مقیاس‌ها مورد سنجش قرار گرفته شده و گویه‌هایی که موجب کاهش ضریب آلفای مقیاس شدند از مقیاس حذف گردیدند.

۳-۳) تحلیل عاملی اجزای تشکیل دهنده متغیر وابسته

اجزاء متغیر سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی عبارت‌اند از سیگار کشیدن، استفاده از مشروبات الکلی، مصرف مواد مخدر، مصرف داروهای توهم زا و مصرف داروهای خواب‌آور. چنان‌که ملاحظه می‌شود، در جدول شماره ۱ ماتریس ضرایب همبستگی دو به دو متغیرهای مربوطه نشان داده شده است. هر پنج گویه با یکدیگر دارای همبستگی مثبت هستند. در ضمن، میزان دترمیتان این ماتریس ۰/۴۴۷ است. این عدد در حدی نازل است که

امکان تحلیل عاملی را میسر می‌کند.

جدول ۱: ماتریس همبستگی مرتبه صفر اجزای سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی

همبستگی	سیگار کشیدن	استفاده از مشروبات الکلی	مصرف مواد مخدر	مصرف داروهای توهم‌زا	مصرف داروهای خواب‌آور
سیگار کشیدن	۱	۰/۵۳۲	۰/۴۳۰	۰/۲۷۰	۰/۲۳۶
استفاده از مشروبات الکلی	۰/۵۳۲	۱		۰/۳۴۱	۰/۲۲۶
مصرف مواد مخدر	۰/۴۳۰	۰/۳۶۵	۱	۰/۲۵۵	۰/۱۸۳
مصرف داروهای توهم‌زا	۰/۲۷۰	۰/۳۴۱	۰/۳۵۵	۱	۰/۰۲۸
مصرف داروهای خواب‌آور	۰/۲۳۶	۰/۲۲۶	۰/۱۸۳	۰/۰۲۸	۱
دترمینان = ۰/۴۴۷					

طبق جدول شماره ۲ میزان شاخص KMO، ۰/۷۳۰ است که کاملاً تحلیل عاملی را تأیید می‌کند. به علاوه آزمون کرویت فرض برابری ماتریس واحد را می‌پذیرد.

جدول ۲: آزمون بارتلت و KMO برای پنج گویه سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی

۰/۷۳۰	سنجه کفایت نمونه‌گیری اولکین - مایر - کایزر ^۱	
۱۶۱/۰۹۵	Approx - chi - Square	آزمون کرویت بارتلت ^۲
۱۰	df	
۰/۰۰۰	Sig	

در ضمن عناصر روی قطر ماتریس همبستگی ضد تصویر، همگی مقادیر MSA را برای هر متغیر نشان می‌دهند. اعداد حاصله روی این قطر همگی به قدر کافی بزرگ هستند، به طوری که هر یک به نوبه خود صلاحیت ورود متغیرهای مربوط به الگوی تحلیل عاملی یا تأیید می‌کنند. ضرایب به دست آمده عبارت‌اند از: سیگار کشیدن ۰/۷۰۱، استفاده از مشروبات الکلی ۰/۷۰۶، مصرف مواد مخدر ۰/۷۸۱، مصرف داروهای توهم‌زا ۰/۷۶۰ و مصرف داروهای خواب‌آور ۰/۷۶۹.

میزان واریانس توضیح داده شده به وسیله ۵ گویه سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی ۳۲/۶۶۰ می‌باشد. این میزان در جدول شماره ۳ نمایش داده شده است.

1. Olkin Measure of Sampling Adequacy-Meyer-Kaiser

آماره‌ای است که نسبت واریانس مشترک را نشان می‌دهد. ارزش‌های بالا (نزدیک به ۱) به طور کلی نشان‌دهنده مفید بودن تحلیل عاملی با داده‌های موجود است، و اگر ارزش آن کم‌تر از ۰/۵ باشد، بیان‌گر نامفید بودن نتیجه تحلیل عاملی خواهد بود.

2. Bartlett's Test of Sphericity

نشان می‌دهد که آیا ماتریس همبستگی معرف‌ها یک ماتریس تعیین‌گر (Identity) است و این که آیا معرف‌ها نیز همبسته هستند. ارزش‌های خیلی پایین در سطح معناداری (کم‌تر از ۰/۵) نشان می‌دهد که احتمالاً رابطه معناداری بین معرف‌ها وجود دارد. ارزش بالاتر از تقریباً ۰/۱ نشان می‌دهد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب نیستند.

جدول ۳: کل واریانس توضیح داده شده برای گویه‌های سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی

عصارهٔ مجموعه‌ات مجذورات بارها ^۳			مقادیر اولیه ایزه ^۲			عامل ^۱
درصد انباشتی	درصد واریانس	کل	درصد انباشتی	درصد واریانس	کل	
۳۲/۶۶۰	۳۲/۶۶۰	۱/۶۳۳	۴۴/۳۳۶	۴۴/۳۳۶	۲/۲۱۷	۱
			۶۳/۸۴۸	۱۹/۵۱۲	۰/۹۷۶	۲
			۷۸/۱۹۸	۱۴/۳۵۰	۰/۷۱۸	۳
			۹۰/۹۶۹	۱۲/۷۷۱	۰/۶۳۹	۴
			۱۰۰	۹/۰۳۱	۰/۴۵۲	۵

همان‌طور که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود، جهت و وزن هر جزء، روی عامل (سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی) از طریق روش حداقل مربعات ناموزون، محاسبه گردید. طبق یافته‌ها، به ترتیب اهمیت، سیگار کشیدن (۰/۷۴۱)، مصرف مشروبات الکلی (۰/۷۲۱)، مصرف مواد مخدر (۰/۵۶۰)، مصرف داروهای توهم‌زا (۰/۴۰۷)، و مصرف داروهای خواب‌آور (۰/۲۹۲)، از بیش‌ترین تا کم‌ترین وزن را به خود اختصاص داده‌اند.

1. Factor
2. Initial Eigen Values
3. Extraction Sums of Squared Loadings

جدول ۴: ماتریس عامل برای گویه‌های سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی

عامل	عناصر
۱	
۰/۷۴۱	سیگار کشیدن
۰/۷۲۱	مصرف مشروبات الکلی
۰/۵۶۰	مصرف مواد مخدر
۰/۴۰۷	مصرف داروهای توهم‌زا
۰/۲۹۲	مصرف داروهای خواب‌آور
روش استخراج: حداقل مربعات ناموزون	

جدول شماره ۵ ضرایب امتیاز عاملی پنج جزء تشکیل‌دهنده کج رفتاری را نشان می‌دهد.

جدول ۵: ماتریس ضریب امتیاز عاملی برای اجزای سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی

عامل	
۱	
۰/۴۰۴	سیگار کشیدن
۰/۳۷۶	مصرف مشروبات الکلی
۰/۲۰۷	مصرف مواد مخدر
۰/۱۱۵	مصرف داروهای توهم‌زا
۰/۰۷۱	مصرف داروهای خواب‌آور
روش استخراج: حداقل مربعات ناموزون روش چرخش: واریماکس با هنجاریابی کایزر	

یعنی به لحاظ ریاضی، عامل استخراج شده تابعی از پنج جزء است، یعنی:

$$\begin{aligned} & 0/404 (Z \text{ سیگار کشیدن}) + 0/376 (Z \text{ مصرف مشروبات} \\ & \text{الکلی}) + 0/207 (Z \text{ مصرف مواد مخدر}) + 0/115 (Z) \\ & \text{مصرف داروهای توهم زا}) + 0/071 (Z \text{ مصرف داروهای} \\ & \text{خواب آور}) = (F) \end{aligned}$$

۴) یافته‌های تحقیق

در این بخش رابطه متغیرها به صورت دو به دو و بر اساس فرضیات تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد. بدین منظور از ضریب همبستگی پیرسون، آزمون T با نمونه‌های مستقل و آزمون تحلیل واریانس استفاده می‌شود تا متغیرهای مورد نظر با یکدیگر در ارتباط گذاشته شده و شدت و جهت روابط و همچنین معناداری تفاوت موجود بین آن‌ها بررسی گردد.

۴-۱) روابط همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته

نتایج به دست آمده از آزمون‌های همبستگی نشان داد که متغیرهای بی‌عدالتی اجتماعی (۰/۱۱۰)، فرهنگ بزهکاری (۰/۶۰۳)، احساس ناکامی (۰/۱۲۸)، احساس ناامیدی (۰/۱۵۱) و نارضایتی اجتماعی (۰/۱۹۰) با سوء مصرف مواد مخدر رابطه مثبت و معنادار دارد، بدین معنی که با افزایش متغیرهای نام برده در بین جوانان، این نوع از کج رفتاری نیز در بین آنان افزوده می‌شود. نتایج نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی رابطه منفی معنادار وجود دارد (***) (۰/۲۸۱)، بدین معنی که هر چقدر سرمایه اجتماعی افراد بالاتر باشد، از میزان و گرایش آنان به این نوع از کج رفتاری کاسته می‌شود. در بررسی روابط همبستگی بین ابعاد فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد مخدر، هیچ‌گونه رابطه معناداری مشاهده نگردید. همچنین از بین متغیرهای زمینه‌ای تنها درآمد ماهیانه خانواده (۰/۱۸۲) با سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی رابطه مثبت

معناداری دارد، بدین معنا که با افزایش میزان درآمد ماهیانه خانواده، در این نمونه، بر میزان کج رفتاری افراد نیز افزوده می‌شود. نکته قابل توجه در این بررسی وجود رابطه منفی معنادار تحصیلات والدین ($-0/262$) و تحصیلات فرد ($-0/144$) با این نوع از کج رفتاری می‌باشد، بدین معنا که در بین نمونه آماری این تحقیق، با افزایش سطح تحصیلات والدین و فرد، میزان سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی کاهش می‌یابد.

۲-۴) نتایج مربوط به اجرای آزمون نمونه‌های مستقل T

نتایج رابطه بین جنسیت و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی نشان داد که از لحاظ میانگین نمرات سوء مصرف مواد مخدر با فرض ناهمگن بودن واریانس‌ها، تفاوت نسبتاً متوسطی بین دو گروه (مرد و زن) وجود دارد. به عبارت دیگر، مقایسه میانگین نمرات هر دو گروه نشان می‌دهد که مردان در مقایسه با زنان از سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی بیش‌تری برخوردار بوده‌اند؛ به طوری که میانگین نمرات متغیر سوء مصرف مواد برای مردان در یک مقیاس ۰ تا ۱۰۰، $23/8$ می‌باشد، در حالی که این میانگین با ۱۵ نمره اختلاف برای زنان کم‌تر و در حدود $8/4$ است.

۳-۴) تحلیل رگرسیون

۱-۳-۴) مشارکت نسبی متغیرهای مستقل در سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی

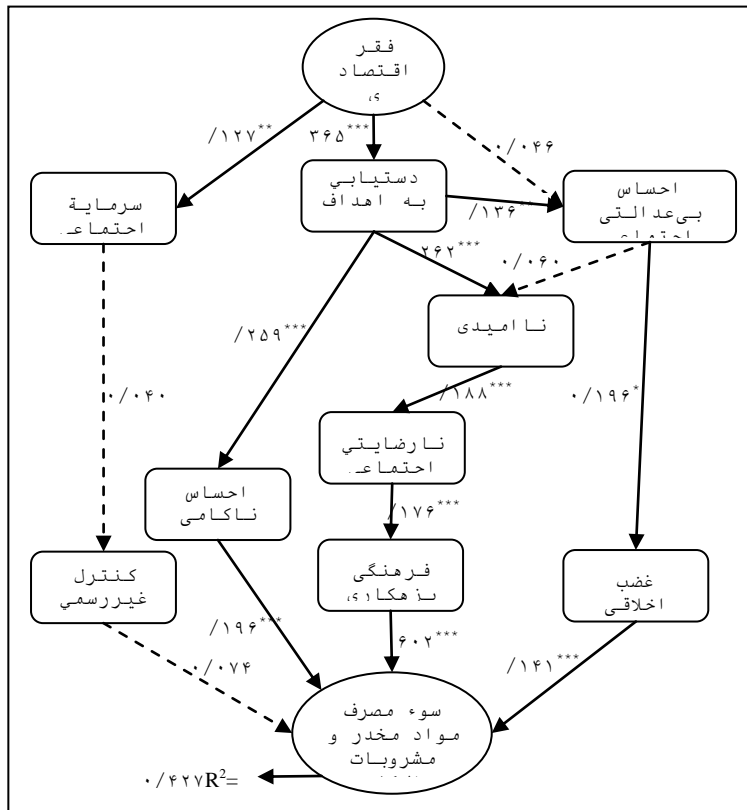
یافته‌های تحلیل رگرسیون نشان داد که ۱۱ متغیر مستقل تحقیق در مجموع توانسته‌اند در حد مطلوب واریانس متغیر وابسته (سوء مصرف مواد مخدر) را تبیین کنند ($R^2 = 0/425$)، که این رقم در R تعدیل شده به $0/406$ رسیده است ($R \text{ Adjusted} = 0/406$). از بین تمام متغیرهای مستقل که با همدیگر وارد معادله شده‌اند در نهایت سه متغیر فرهنگ بزهکاری ($0/558$)، احساس ناامیدی ($0/167$) و سرمایه اجتماعی ($-0/128$) دارای رابطه معنادار بوده‌اند. برای درک بهتر تأثیر متغیرهایی که به طور معنادار با سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی رابطه داشته‌اند، معادله رگرسیونی آن‌ها ارائه می‌گردد:

کج رفتاری مواد مخدر و مشروبات الکلی = $0/588$ (فرهنگ بزهکاری) - $0/128$ (سرمایه اجتماعی) + $0/167$ (احساس ناامیدی)

۴-۴) تحلیل مسیر

تحلیل مسیر به عنوان روشی برای مطالعه تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهایی که علت گرفته شده‌اند در متغیرهایی که معلول فرض شده‌اند، طراحی شده است (کرلینجر، پدهازور، ۱۳۶۶: ۴۰۷-۴۰۶).

مدل ۱: مدل تحلیل مسیر

همچنان که مدل شماره ۱ نشان می‌دهد، میزان سوء مصرف پاسخگویان به طور معناداری با فقر، فرهنگ بزهکاری، نارضایتی اجتماعی، غضب اخلاقی، احساس ناکامی، احساس ناامیدی، دستیابی به هدف و احساس بی‌عدالتی اجتماعی رابطه دارد. به طوری که مدل مذکور نزدیک به ۴۳ درصد از کل واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده است. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، در این مدل متغیر فرهنگ بزهکاری بالاترین سهم (تأثیر مستقیم) را بر روی این نوع از کج‌رفتاری داشته است. میزان تأثیر این متغیر (۰/۶۰۲) می‌باشد. سایر متغیرهایی که در بالا ذکر شد نیز هر کدام تأثیرات معنادار مستقیم و غیر مستقیمی بر روی متغیر وابسته داشته‌اند.

۵) نتیجه‌گیری

هدف اصلی این تحقیق، بررسی رابطه بین فقر اقتصادی جوانان و سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی آن‌ها در شهر تهران و شمیرانات بود که به منظور بررسی این مسأله و مکانیسم‌های تأثیرگذار آن، تئوری‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفت و تا حدودی عوامل تعیین‌کننده این رابطه مشخص شد. سپس با الهام از این دیدگاه‌ها و با هدف توسعه یک مدل ترکیبی، رابطه بین فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد و همچنین عوامل واسطه در این زمینه مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به داده‌های به‌دست آمده از پیمایش، با استفاده از آزمون‌های مختلف آماری، مدل توسعه داده شده و روابط بین سازه‌های آن مورد آزمون قرار گرفت. بدین صورت فرضیات اصلی تحقیق مورد آزمون واقع شده و نتایج زیر به‌دست آمد.

نتایج به‌دست آمده از آزمون‌های همبستگی، تحلیل رگرسیون، و تحلیل مسیر در تحقیق حاضر، حاکی از آن است که بین فقر اقتصادی و سوء مصرف مواد، رابطه مستقیم معنادار وجود ندارد، اما فقر اقتصادی می‌تواند با تأثیر بر متغیرهای واسطه، زمینه‌ساز سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی باشد. این متغیر بیش‌ترین تأثیر بر روی سوء مصرف مواد را،

از طریق متغیرهای فرهنگ بزهکاری، احساس ناکامی و غضب اخلاقی می‌گذارد. بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون، در سوء مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی به عنوان متغیر وابسته نیز فقر اقتصادی رابطه معنی‌داری به صورت مستقیم از خود نشان نداده است و سه متغیر تبیین‌کننده در مدل رگرسیونی عبارت بودند از فرهنگ بزهکاری، سرمایه اجتماعی و احساس ناامیدی، که توانسته‌اند ۴۲/۵ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته را تبیین نمایند. نتایج مربوط به آزمون t نشان داد که مردان و مجردان در مقایسه با زنان و متاهلان از سوء مصرف بیش‌تری برخوردارند.

هم‌چنین نتایج تئوریک نشان داد که بین فقر اقتصادی و کج‌رفتاری به صورت غیر مستقیم، رابطه معناداری وجود دارد. نتیجه فوق از یافته‌های رفیع‌پور (۱۳۷۶)، کندی (Kenndy, 1998)، کاواچی و همکاران (Kawachi, 1999)، مهاننا (Mehanna, 2004)، کائو (Cao, 2004) و رسیچ (Reisig, 2004) که در تحقیقات‌شان بر رابطه معنادار بین فقر اقتصادی و کج‌رفتاری تأکید کرده بودند، حمایت می‌کند. نظریه فشار، مبنی بر این‌که شکست در دستیابی به اهداف، منجر به کج‌رفتاری می‌گردد، و نیز تأکید دورکیم و مرتون در به‌وجود آمدن نارضایتی اجتماعی پس از دست نیافتن به اهداف، در این تحقیق مورد حمایت قرار گرفت. تئوری کوهن نیز که کج‌رفتاری اجتماعی را به پایگاه و تفاوت طبقات اجتماعی منسوب می‌داند و منشأ این گونه رفتارها را در وضعیت دسترس‌ناپذیر بودن اهداف مورد قبول جامعه جدید دانسته و در نهایت، آن را اعتراضی ناشی از نومی‌دی و حرمان طبقات محروم می‌خواند که در مرحله عمل در شکل کج‌رفتاری جلوه‌گر می‌شود نیز در این تحقیق به اثبات رسید. نتایج تحلیل مسیر نشان داد که تئوری کلوارد، اوهلین و چلبی در خصوص به‌وجود آمدن احساس بی‌عدالتی اجتماعی به دنبال ایجاد فقر در جامعه، تأکید چلبی بر به‌وجود آمدن احساس غضب اخلاقی به دنبال احساس بی‌عدالتی اجتماعی و به دنبال آن بروز کج‌رفتاری و تأکید دوگروف مبنی بر بروز کج‌رفتاری به دنبال احساس شدید بی‌عدالتی، در این تحقیق نیز صدق می‌کند. با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهادت زیر ارائه می‌گردد:

الف) برنامه‌های اقتصادی دولت، توزیع درآمدها و سیاست‌های مالیاتی جامعه بایستی به سمتی هدایت شود که احساس نابرابری در جامعه کاسته شود و از بروز عوامل زمینه‌ساز آن جلوگیری شود.

ب) فرهنگ بزهکاری با مشخصه‌هایی مانند لذت‌جویی، خوشی‌پرستی، گریز از تحصیل، و ارضای آنی نیازهای جنسی / اقتصادی، بالاترین میزان تبیین ابعاد مختلف کج‌رفتاری را به خود اختصاص داده بود. بنابراین لازم است دستگاه‌های مختلف فرهنگ‌سازی در سطوح مختلف با برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های واقع‌بینانه، مانع گسترش و شیوع این نوع از فرهنگ در جامعه شوند.

ج) در تحقیق حاضر مشخص شد بین غضب اخلاقی در میان افراد جامعه و سوء مصرف مواد مخدر، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد، لذا لازم است زمینه‌های عدالت اجتماعی و رفع تبعیض در جامعه فراهم شود تا احساس غضب اخلاقی در جامعه کم رنگ شود. این امر می‌تواند از طریق ایجاد شایسته‌سالاری در جامعه فراهم شود.

د) بر اساس یافته‌های تحقیق، مشاهده شد که یکی از متغیرهای مهم تبیین‌کننده سوء مصرف مواد، احساس ناکامی است. این احساس زمانی به وجود می‌آید که افراد درون جامعه به اهدافشان دست پیدا نکنند. لذا فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای دستیابی به این اهداف توسط دستگاه‌های مسئول ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا می‌توان به راهکارهایی هم‌چون فراهم آوردن زمینه‌های ایجاد اشتغال و ایجاد فرصت‌های برابر در جامعه اشاره نمود.

- بست، ژان میشل. (۱۳۷۲)، *جامعه‌شناسی جنایت* (ترجمه فریدون وحید)، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول.
- پیران، پرویز. (۱۳۷۵)، «نگاهی به مفهوم فقر و فقرزدایی»، *اطلاعات سیاسی اقتصادی*، شماره ۱۰۸-۱۰۷.
- ترنر، جانانان اچ. (۱۳۷۸)، *مفاهیم و کاربردهای جامعه‌شناسی* (ترجمه محمد فولادی و محمد عزیز بختیاری) چاپ اول، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).
- چلبی، مسعود. (۱۳۸۵)، *طرح اولیه یک نظریه عمومی کژرفتاری، در تحلیل اجتماعی در فضای کنش*، تهران، نشر نی.
- دواس، دی. ای. (۱۳۷۶)، *پیمایش در تحقیقات اجتماعی* (ترجمه هوشنگ نایی)، چاپ اول، نشر نی.
- رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۷۶)، *توسعه و تضاد*، چاپ اول، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۰)، *دایره‌المعارف علوم اجتماعی*، چاپ اول، انتشارات کیهان.
- سرمد، زهره؛ بازگان، عباس و حجازی، الهه. (۱۳۸۰)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، چاپ پنجم، تهران، مؤسسه انتشارات آگاه.
- کرلینجر، پدهازور. (۱۳۶۶): *رگرسیون چند متغیری در پژوهش رفتاری* (ترجمه حسن سرایی)، جلد اول، چاپ اول، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- کوزر، لوئیس و برنارد روزنبرگ. (۱۳۷۸)، *نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی* (ترجمه فرهنگ ارشاد)، نشر نی، چاپ اول.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۳)، *جامعه‌شناسی* (ترجمه منوچهر صبوری)، تهران، نشر نی.
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۳)، *وندالیسم*، چاپ اول، نشر آن.
- محسنی، منوچهر. (۱۳۷۸)، *مقدمات جامعه‌شناسی*، چاپ شانزدهم، انتشارات آگاه.
- ممتاز، فریده. (۱۳۸۰)، «مفهوم کجرفتاری در دیدگاه دورکیم»، *پژوهشنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، شماره ۳۰.
- ممتاز، فریده. (۱۳۸۱)، *انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، چاپ اول، شرکت سهامی انتشار.
- وایت، راب، و فیونا، هینز. (۱۳۸۱)، *جرم و جرم‌شناسی* (ترجمه علی سلیمی)، چاپ اول، مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه.
- Bursik Robert J. (1988), "Social Disorganization & Theories of Crime & Delinquency Problems & Prospects", *Criminology*, Vol. 26, No. 4.

- Cao, liqun; Jian & Zhao, Jihong. (2004), "Family, Welfare, & Delinquency", **Journal of Criminal Justice**, No. 32.
- Hindelang, Michael J. (1978), "Race and Involvement in Common Law Personal Crimes", **American Sociological Review**. Vol. 43 (February).
- Horton, Paul B. & Hunt, Chester L. (1984), **Sociology**, Singapore. McGraw-Hill.
- Kawachi, Ichiro; Kennedy, Bruce P. & Wilkinson, Richard G. (1999), "Crime, Social Disorganization & Relative Deprivation", **Social Science & Medicine**. No. 48.
- Kenndy, Bruce P.; Kawachi, Ichiro; Prothrow, Deborah; Kimberly Lochner, & Gupta, Vanita. (1998), "Social Capital, Income in Quality & Firearm Violent Crime", **Soc. Sci. Med**, Vol. 47, No. 1.
- Kuper, Adam & Kuper, Jessica. (2001), **Social Science Encyclopedia**, 2nd ed., Routledge-New York.
- Mehanna Rock, Antonie. (2004), "Poverty & Economic Development: Not as Direct as It May Seem", **Journal of Socio-Economics**, 33.
- Reissig, Michael D. & Cancino, Jeffrey Michael. (2004), "Incivilities in no Metropolitan Communities: The Effects of Structural Constraints, Social Conditions and Crime", **Journal of Criminal Justice**, No. 32.
- Siegel, Larry J. (2001), **Criminology, Theories & Typologies**, Wadsworth.
- Thornberry, Terence & Christenson, R. L. (1984), "Unemployment & Criminal Involvement: An Investigation of Reciprocal Causal Structures", **American Sociological Review**. Vol. 49(June).